

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'367.634:050

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЧИНОВИХ СПОЛУЧНИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ

Галина Весельська

кандидат філологічних наук, викладач циклової комісії сучасних європейських мов і літератур Житомирського торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету

(Житомир, Україна)

e-mail: veselska.hum@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2440-4942

Статтю присвячено дослідженню функційних параметрів найуживаніших причинових сполучників у сучасній українській літературній мові (на матеріалі періодичного видання «Країна» (2016–2018)), зокрема увагу зосереджено на актуалізованих та стилістично нейтральних сполучникових засобах, що відбивають національні традиції в їхньому використанні; запропоновано кількісний склад сполучників для експлікації причинових семантико-синтаксичних відношень між головною та залежною предикативними частинами в складнопідрядному реченні; встановлено причини розширення функційно-стилістичних і стилізованих параметрів деяких сполучників для вираження причинової семантики та обмеження кола використання інших в українській періодиці початку XXI століття; окреслено перспективу подальших наукових пошуків у дослідженні функційно-стилізованих і стилістичних параметрів сполучників інших семантичних груп сурядності й підрядності в сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: сполучник; підрядний сполучник; причиновий сполучник; складне речення; функційна особливість; семантико-синтаксична функція.

Veselska Halyna. Functioning of casual conjunctions in modern Ukrainian periodical.

The article is devoted to the study of the functional parameters of the most commonly used causal conjunctions in the modern Ukrainian literary language (based on the material of the periodical «Krayina» (2016–2018)), in particular an attention has been focused on the updated and stylistic neutral conjunctions reflecting national traditions in their use; the quantitative composition of the conjunctions for the explication of causal semantics-syntactic relations between the main and dependent predicative parts in the compound sentence has been proposed.

The selection of compound sentences in which the means of formally-grammatical and semantic-syntactic links are causal conjunctions, shows that the most active in modern Ukrainian newspaper contexts are conjunctions **bo** and **adzhe**, mostly in the function of the parcels of the predicative part of the compound sentence, instead of the conjunctions **oskilky** and **tomu shcho** that reduce their functional-stylistic and stylistic parameters in favor of the conjunction **pozayak** because of the fact that it is productive in other styles of modern Ukrainian literary language, and today it has a status of actualizing casual conjunction.

Possible reasons of expanding of functionally-stylistic and stylistic parameters of certain conjunctions for expressing causal semantics and limiting the range of the use of other conjunctions in Ukrainian periodicals at the beginning of the XXI century are established. They are defined by the authors' of newspaper contexts attempt to recreate national traditions in the usage of the casual

conjunctions that have been forgotten for some reasons, to identify modern newspaper speech, to specify it, to unify and to provide expressive colloquial text to journalistic texts. The prospect of further scientific researches in the study of functional and stylistic parameters of the conjunctions of other semantic coordinate and subordinate groups in modern Ukrainian literary language is outlined.

Keywords: *conjunction; subordinate conjunction; causal conjunction; compound sentence; functional peculiarity; semantic-syntactic function.*

Сучасна українська періодика подає багатий ілюстративний матеріал для простеження та відтворення усіх динамічних процесів, що відбуваються майже на кожному рівні української літературної мови. На початку ХХІ століття сполучникова система української мови, зокрема семантична група підрядних сполучників, не є винятком.

Настання нового тисячоліття спонукало до помітних змін та інновацій у системі сполучників підрядності української мови, унаслідок чого відбувається інтенсивне переформування їхнього складу, що призводить до витіснення одних засобів синтаксичного зв'язку на користь інших. Ці зміни пов'язані передовсім із авторським бажанням увиразнити власний контекст, спростити чи ускладнити виклад основної думки, відродити сполучникову систему української літературної мови, що відбиватиме національні традиції у використанні сполучників, увиразнити самотність та унікальність деяких сполучникових засобів, а також – із міжстильовою транспозицією сполучників окремих семантичних груп сучасної української літературної мови.

Сполучниками української мови, особливостями їхнього використання в різних стилях дослідники цікавилися здавна, і сьогодні зростає інтерес лінгвістів до вивчення функційних особливостей сполучників у простому та складному реченнях. Мовознавці визначають кількісний і якісний склад семантичних груп сполучників (Л. Булаховський, Ф. Медведєв, А. Грищенко, В. Кононенко, І. Вихованець, К. Городенська, І. Завальнюк, О. Козицька, М. Косарева, О. Ковтун та ін.), акцентують увагу на міжстильовій транспозиції деяких засобів синтаксичного зв'язку та розширенні меж їхнього використання, вивчають їхню семантико-синтаксичну функцію на матеріалах сучасних газетних контекстів і текстів наукового стилю.

На початку ХХІ століття в українській лінгвістичній науці було видано лексикографічну працю, у якій зібрано сполучники в алфавітному порядку та пояснено суть їхньої семантико-синтаксичної ролі в простому ускладненому і складному реченнях (К. Городенська «Сполучники» (2007 р.)) [Городенська 2007], з тим у полі зору мовознавців стали вивчення й аналіз причин повернення до вжитку призабутих сполучників української мови та окреслення кола активізованих сполучників (К. Городенська, М. Косарева, Г. Весельська, Л. Колібаба).

Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, у яких представлено семантико-синтаксичну роль сполучників причинової семантики в українській мові (К. Городенська, О. Козицька, М. Косарева), не достатньо вивченими й проаналізованими залишаються питання функціонування причинових сполучників у періодичних краєзнавчих виданнях останніх років, що подають багатий ілюстративний матеріал для дослідження й виявлення основних закономірностей у їхньому використанні в ролі вербалізаторів причинових семантико-синтаксичних відношень.

Мета наукової розвідки полягає в простеженні тенденцій та особливостей у вживанні причинових сполучників у сучасній українській періодиці (на матеріалі журналу «Країна» 2016–2018 років видання).

У кількісному наповненні семантичної групи причинових сполучників, як і в інших семантичних групах сполучників сучасної української літературної мови, сталися істотні зміни, обумовлені надходженням широкого кола аналітичних засобів зв'язку, які функціують поряд із використовуваними здавна, надають контекстам нових значенневих відтінків та експресивізують газетне мовлення.

Із-поміж 8 семантичних груп підрядних сполучників група причинових займає одне з вагомих місць, оскільки засоби синтаксичного зв'язку, що входять сюди, широко використовувані в різних стилях української мови. Серед них у новітній граматиці виокремлено **бо, тому що, через те що, оскільки, оскільки ... то, адже, внаслідок (унаслідок) того що, у зв'язку з тим що, зважаючи на те що, з огляду на те що, позаяк, позаяк ... то, від (од) того що, тим що, затим що** [Вихованець 2017, с. 670], **з того що, того що, що ... то, що... так, а що ... то** [Городенська 2010, с. 191–192]. Загальновизнаним є те, що причинові сполучники експлікують лише власні семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною предикативними частинами в складнопідрядному реченні, тобто є однофункційними та сильно закріпленими за власною семантико-синтаксичною сферою.

Спостереження над використанням причинових сполучників у сучасних краєзнавчих виданнях засвідчують, що найактивніше виражає власне семантико-синтаксичне відношення здавна широко вживаний сполучник **бо**, який є стилістично нейтральним, поширеним як у науковому, так і в публіцистичному та художньому стилях сучасної української літературної мови, напр.: *Зацікавився, **бо** йшлося про отримання спадку* (К., 2017, № 24, с. 46); *Пообіцяв увечері звільнити, **бо** зараз усі їдуть на виборчі дільниці* (К., 2017, № 24, с. 42); *Росіяни ж страждають, **бо** світ відвернувся від їхньої країни й перестав їх шанувати* (К., 2016, № 9, с. 19); *Відмовився приймати наркотики, **бо** хтось сказав, що після цього у рай не попадеш* (К., 2017, № 25, с. 38); *Його портрети і пам'ятники повинні стояти в Києві, біля урядової будівлі, **бо** він перший вийшов проти Росії – і загинув* (К., 2016, № 10, с. 14); *Відмовився від пропозиції, **бо** хотів бути зі мною* (К., 2016, № 33, с. 47); *Четверту добу блокують проїзд для заготівельників, **бо** ті платять у їхньому районі менше, ніж в інших* (К., 2016, № 26, с. 4). Іноді автори задля увиразнення постреченнєвого компонента, що є підрядною частиною в складнопідрядному реченні, удаються до його парцелювання за допомогою сполучників **бо, адже**, завдяки чому надають докладне пояснення подіям, що мають місце, та окреслюють причини їхнього здійснення чи нездійснення, напр.: *Пилорамники не мають можливості працювати легально. **Бо** їм не дають рубок* (К., 2017, № 9, с. 36); *... ті отримують адекватну відповідь. **Бо** ми вмiємо захищатися* (К., 2016, № 26, с. 30); *За порушення правил дорожнього руху поліцейські, як правило, не зупиняють водійок. **Бо** ті можуть подати в суд – за сексуальні домагання* (К., 2018, №6, с. 45); *Після цього провідні футбольні держави припинили заплющувати очі на очевидні махінації Блаттера та його оточення. **Бо** цинічний продаж групою осіб на очах усього людства найголовнішого спортивного турніру поставив під загрозу Кубок світу* (К., 2016, № 8, с. 18); *Українська громада активізувалася. **Бо** влада*

замість визнання своїх стратегічних помилок вдалася до шантажу (К., 2017, № 10, с. 5); ... пацієнту це не коштує жодної копійки. **Бо** «нелікування» оплачує держава (К., 2016, № 9, с. 19); ... Антикорупційний суд потрібен. **Бо** він виконуватиме функцію тієї паралельної структури (К., 2018, № 6, с. 15); Він залишається великою фігурою в боротьбі з корупцією. **Адже** всі великі справи залишили в ГПУ (К., 2016, № 26, с. 3); Це потребує додаткових рішень. **Адже** заходи окупаційної влади є незаконними (К., 2016, № 26, с. 15); Це важко зробити. **Адже** для нас це боротьба за справедливість, а для них – мільйони доларів (К., 2018, № 6, с. 18); Світ спогадів краций за світ майбутнього. **Адже** згадується лише те, що хочеться ... (К., 2017, № 9, с. 20); Росіяни ж, заходячи на всілякі кримські форуми, не розуміють проблеми. **Адже** в РФ медицина всюди така (К., 2017, № 9, с. 20); ... такий режисерський погляд на цього персонажа не дуже й розходиться з авторським. **Адже** Гуска – це той тип, з якого згодом у Куліша виріс це один яскравий вічно живий малорос – Мина Мазайло (К., 2017, № 41, с. 12); Потрібно домагатися запровадження санкцій на дії Москви щодо заміни населення. **Адже** йде масове переселення громадян Росії в Крим (К., 2017, № 9, с. 21); Хтось повинен відповісти за залізничний колапс. **Адже** полотна перевіряють щороку (К., 2017, № 25, с. 12); Та їхній вплив буде незначний. **Адже** зовнішня політика – пріоритет виконавчих органів влади, тобто канцлера і міністерства закордонних справ (К., 2017, № 38, с. 5).

Дедалі частіше натрапляємо на приклади складнопідрядних речень, у яких підрядну парцельовану частину приєднує сполучник **бо**, увиразнений часткою, що надає йому експресивного характеру й послаблює причинову семантику залежної частини в складному реченні, напр.: *Прокинулася й встигла його з розетки витягти. **Бо** й без квартири лишилася б* (К., 2018, № 6, с. 4); *Ми не можемо, як інші матері – горожанки вільних держав, у день, присвячений нам, віддаватися спокійній радості ... **Бо** й досі смолоскипом горить наш Батурін і кличе нас на поміч* (К., 2017, № 9, с. 48).

В українських мовознавчих дослідженнях тенденцію до парцелятивного виокремлення підрядної частини за допомогою сполучника **адже** спостерігають ще з початку ХХІ століття. М. Косарева зауважує, що сполучник **адже** переважно маркований офіційно-діловим і науковим стилями сучасної української літературної мови, кардинально він не змінив своїх стильових характеристик [Косарева 2007, с. 174–175], а К. Городенська, дослідивши історію використання сполучника **адже** в різних стилях, констатує, що **адже** вносить у висловлення відтінок логічного обґрунтування [Городенська 2007, с. 27].

Сьогодні помітно зростає свої функційно-стильові та стилістичні параметри аналітичний сполучник **тому що** на користь попереднього, напр.: *Вони ніде не становлять більшість, **тому що** на вибори ходять переважно старші люди* (К., 2017, № 9, с. 31); *Росію врятує лише зовнішнє керування, **тому що** вона тяжко хвора* (К., 2017, № 10, с. 15). Обмежене використання сполучника **тому що**, здавна широко вживаного майже в усіх стилях сучасної української літературної мови, очевидно, зумовлене й розгортанням функційних параметрів його стилістично маркованого еквівалента – сполучника **позаяк**, межі вживання якого, на наше переконання, поширюються не лише в сучасній періодиці, а й частково виходять у тексти наукового стилю, напр.: *Тормозків не брав, **позаяк** соромився* (К., 2017, № 10, с. 38); *Дітей найлегше знімати в кіно, **позаяк** для них будь-яка гра – це реальність* (К., 2017,

№ 10, с. 8). У реченнях наведеного зразка сполучник окреслює єдино можливу причину, що вплинула на результат дії, і не залишає вибору для встановлення інших чинників. У дослідженнях, присвячених вивченню функційно-стильової транспозиції причинових сполучників, зазначено, що **позаяк** є застарілим [Косарева 2007, с. 175]. Л. Колібаба, проаналізувавши історію вживання сполучника **позаяк** в українській літературній мові на прикладі наукових текстів і текстів інших стилів, стверджує, що йому відведено роль «актуалізованого сполучника», тобто такого, що донедавна з певних зовнішніх і внутрішніх причин був призабутий, а сьогодні виявляє різку тенденцію до поступового відновлення своєї семантико-синтаксичної ролі – виражати причинові семантико-синтаксичні відношення на межі головної і залежної предикативних частин у складнопідрядному реченні. Дослідниця зауважує, що з огляду на його продуктивне використання спостерігаємо тенденцію до «... повної втрати ... стилістичного навантаження і поступового повернення функції нейтрального міжстильового сполучного засобу» [Колібаба 2017, с. 54].

Авторський ідіостиль і манера викладу думки обумовлюють потребу експресивізації газетного тексту, завдяки чому почастишало залучення до вжитку аналітичних сполучників, хоча кількісний еквівалент функціонування таких засобів зв'язку не високий, для того щоб простежити певні закономірності в їхньому використанні. Сполучникові новотвори причинової семантики української літературної мови – це похідні одиниці переважно аналітичної будови, що є одним із показників аналітизації всієї мовної системи загалом і граматичного рівня зокрема.

Поступово розширюють мовностильові параметри складені причинові сполучники, що виконують роль маркерів причинових семантико-синтаксичних відношень між головною та підрядною частинами в складнопідрядному реченні, проте вживання їх значно рідше, ніж попередніх засобів синтаксичного зв'язку, напр.: *Пропозиція уряду влаштує Міжнародний валютний фонд, у зв'язку з тим що це цинічна організація* (К., 2017, № 25, с. 4); *Нехай краще із залізобетонними доказами, зважаючи на те що генпрокуратура впливатиме на суди* (К., 2017, № 10, с. 25); *Монополія створюється, через те що люди хочуть заробити багато грошей* (К., 2018, № 6, с. 18); *... а в нас слабка, але багатопартійність, уявні, але вибори, унаслідок того що десятки ЗМІ ведуть незалежну редакційну політику* (К., 2017, № 10, с. 20). Ці причинові сполучники прийнято в сучасних наукових студіях із граматики української мови кваліфікувати як сполучні комплекси [Ковтун 2015, с. 127]. Автори газетних рубрик допускаються помилки, коли розмежовують компоненти аналітичних сполучників причинової семантики комою, оскільки через це змінюють тип семантико-синтаксичного відношення між головною й підрядною предикативними частинами в складнопідрядному реченні, бо в такому разі сполучник **що** приєднує підрядну частину не причинової семантики, а займенниково-співвідносного типу.

Спорадично в ролі причинового сполучника на шпальтах періодичного видання «Країна» функціює парний сполучник **що ... то**, який є синонімом до сполучника **оскільки ... то**, напр.: *Що більше отримала грошей від спонсора, що більше втратила – то успішніша* (К., 2017, № 10, с. 19); *Що швидше українська еліта виступила посередником зближення, то краще пішли наші справи* (К., 2018, № 4, с. 16); *Що далі просуватиметься в кожному турнірі, то більше накопичуватиметься втома* (К., 2018, № 7, с. 20); *Оскільки немає*

нічого, **то** нічим і не лікують (К., 2017, № 9, с. 19); *І оскільки* вони будуть спеціалізовані та ухвалюватимуться пізніше – зможуть зняти питання, які ще залишаються (К., 2017, № 38, с. 14).

Отже, система причинових сполучників української мови, представлена в періодичному виданні «Країна» 2016–2018 років, засвідчує, що ця група широко відкрита для поповнення новими аналітичними одиницями синтаксичного зв'язку, що маркують причинові семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною предикативними частинами в складнопідрядному реченні.

Спостережено тенденцію до активного повернення в причиновий сполучниковий фонд раніше мало вживаних і призабутих сполучників. Причинами активізації їх в українській періодиці є авторське намагання замінити менш виразні первинні сполучники причинової семантики значеннево експресивнішими та прозорішими варіантами сполучників. Звуження семантичного поля функціонування деяких сполучників (**тому що, оскільки ... то**) та розширення функційно-стильових параметрів інших (**зважаючи на те що, що ... то, позаяк**) також дозволяє констатувати, що українська літературна мова на початку ХХІ століття починає нарешті вибудовувати власну сполучникову систему, яка з певних причин та умов була втрачена.

Незважаючи на процес активного входження до періодичних видань нових причинових сполучників, здавна широко використовувані сполучники **бо, адже** в ролі засобів парцелювання предикативних частин повністю не згортають своїх стильових параметрів у сучасних журнальних контекстах і залишаються продуктивними маркерами причинових семантико-синтаксичних відношень.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні функційно-стильових і стилістичних параметрів інших семантичних груп сполучників сучасної української літературної мови, обмеженіших у використанні й позначених розмовним впливом.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г., Загнітко, А. П. і Соколова, С. О. (2017). *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ, 752 с.
- Городенська, К. Г. (2007). *Граматичний словник української мови*. Київ ; Херсон, 340 с.
- Городенська, К. Г. (2010). *Сполучники української літературної мови*. Київ, 208 с.
- Косарева, М. М. (2007). Функціонально-стильова транспозиція причинових сполучників в українській мові початку ХХІ століття. [У:] *Теоретична і дидактична філологія*. Зб. наук. праць. Київ, с. 173–179.
- Колібаба, Л. М. (2017). Актуалізовані сполучники української мови в текстах різних національних стилів. [У:] *Українська мова*, № 2 (62), с. 49–61.
- Ковтун, О. В. (2015). Експлікація темпоральних семантико-синтаксичних відношень сполучними комплексами в сучасній українській літературній мові. [У:] *Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки*. Донецьк, № 1–2, с. 125–132.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

К. – Країна (2016, 2017, 2018). *Тижневий журнал по-українськи*. Київ.

Подано до редакції 30.04.2019 року
Прийнято до друку 28.05.2019 року